

Den globale drabantbyen

Groruddalen og det nye Norge

Sharam Alghasi, Elisabeth Eide og Thomas Hylland Eriksen, red.

Oslo: Cappelen Damm 2012

«Flerkulturelt paradys eller ghettohelvete? Blomstrende symbol på det nye Norge eller bevis på at integreringen er mislykket? Et lite stykke Norge eller et lite stykke anti-Norge?»

Groruddalen står i sentrum for samtidens brytninger omkring landets fremtid, identitet og muligheter. Denne folkerike dalen i Oslo – det bor flere i Groruddalen enn i Aust-Agder, flere enn i Stavanger – er urban, flerkulturell, moderne og i rask endring. Slik har vi ikke vært vant til å se Norge, og det er kanskje en viktig årsak til at Groruddalen trekkes inn i så mange politiske debatter.

Boka presenterer en rekke fortellinger og analyser fra Alna, en av de fire bydelene som utgjør Groruddalen. Forfatterne er forskere fra mange fag; fra teologi og medievitenskap til sosialantropologi og historie. De skriver blant annet om livet i en flerkulturell barnehage, om vennskap, rase og etnisitet i skolen, om religion som kilde til både fellesskap og splittelse, om idrett og frivillighetsarbeid, om unge voksnes fremtidsvisjoner, om mediebilder og mediebruk, og om beboernes forhold til naturen. Til sammen viser kapitlene at Alna har sin særegne lokale identitet, og at bydelen – i likhet med de fleste norske steder – verken er paradys eller helvete, men et pulserende og komplekst lokalsamfunn på godt og vondt.»

INNHold

1: Innledning: Den flerstemte drabantbyen

Elisabeth Eide og Thomas Hylland Eriksen

2: Groruddalen, Alna og det nye Norge

Thomas Hylland Eriksen og Viggo Vestel

Rudolf, f. 1921

3: Pionerer i Det nye Norge?

Viggo Vestel

4: "Å oppdra barn er hardt arbeid": Foreldreskap i et lokalmiljø

Ida Erstad

Torhild, f. 1926

5: "Lyden av hudfarge" blant barn i Groruddalen

Mari Rysst

6: Valg av ungdomsskole i Groruddalen

Ivar Morken

Reidar, f. 1935

7: Etnisitet som forskjellsmarkør hos tenåringer i et flerkulturelt skolemiljø

Ingvild Endestad

8: Rollemodeller fra randsonene: Ungdomsledere og local identitet i drabantbyen

Kelly McKowen

9: Fotoessay: Kontrastenes bydel

Anders Høgmoen

10: Om å dyrke roser fra betong – Områdeløft på Furuset-vis

Monika Rosten

Aisha, f. 1953

11: Fellesskap blant kristne og muslimer på Furuset. Religiøs praksis som grensesettende og grensesprengende

Anne Hege Grung

**12: «Hvis vi ikke drar en søndag føler vi at vi går glipp av noe»:
Tilhørighetspraksiser blant sikher i en gurdwara på Alna**

Lill Vramo

Mohammed, f. 1955

13: Bait-un-Nasr og ”følelse av sted”

Beate Solli

14: Puck og panjabi. Førte år med frivillig engasjement på Furuset.

Ingebjørg Eikenes

Asmah, f. 1950

15: Medieorienteringer sett fra et borettslag

Sharam Alghasi

16: Møteversjoner fra Rommen skole

Elisabeth Eide

17: ”Natur og miljø”-utfordringer i en flerkulturell bydel

Henrik Sinding-Larsen

1. Innledning: Den flerstemte drabantbyen

Elisabeth Eide og Thomas Hylland Eriksen

Groruddalen har vært bebodd siden steinalderen. Helleristninger på Furuset og gravrøyser på Stovner og Romsås vitner om en lang historie og 4000 år med jordbruk. I 1950 var førti gårder fremdeles i drift i området som på sett og vis ennå tilhørte bygde-Norge. Siden da har dalen vært i rivende utvikling med tilsig fra indre Oslo, fra landet for øvrig og ikke minst fra verden utenfor landets grenser. I dag er Groruddalen for store deler av Norge – godt hjulpet av mediene – blitt metaforen for en kulturell smeltedigel. Dermed blir området også av mange betraktet som en prøve på hvordan nye og gamle nordmenn skal leve sammen.

Det norske samfunnet skaket i sammenføyingene 22. juli 2011 da én mann drepte 78 individer i et bombeangrep og en massakre på Utøya. Terroristen har uttrykt at han vil multikulturalismen, feminisismens og islams innflytelse i Europa («Eurabia») – og dens agenter – til livs. Tre måneder før angrepet skrev han følgende om Groruddalen: «Groruddalen (Oslo Øst) er uoffisielt blitt erklært et kulturelt katastrofeområde (Muslimsk enklave med delvis sharialovgivning) og det foregår nå en masseflukt av nordmenn fra dette området».^[1] Angrepet denne julidagen sjokkerte de aller fleste, og i debattene som fulgte har mange bidratt med refleksjoner om hvordan vi som bor i Norge bør leve sammen. Drapsmannen har ikke møtt stor forståelse for sin karakteristikk av Groruddalen som et kulturelt katastrofeområde. Når folk flytter sammen i bydeler som samtidig er i rask vekst, byr det klart på utfordringer, og denne boken tar fatt i flere av dem uten å male med svart.

I Sverige strir noen urbane områder med langt større problemer. I januar 2012 rapporterte *A-magasinet* om en situasjon ute av kontroll i Malmø, konsentrert til innvandrer-tette Rosengård, som lider under gjengkriminalitet og som har opplevdd åtte drap siden starten av 2011. Norske innvandringskritikere har sammenlignet Rosengård med Groruddalen og spår at dalen vil ende på samme måte om noen år.^[2] Samfunnsgeografen Allan Pred har påpekt at problemområder som Rosengård (Malmø) og Rinkeby (Stockholm) har blitt en slags ”stand-in” for alle problemområder, via gjentatt metaforisk og metonymisk bruk (sitert i Lentin & Titley 2011: 149). Men en rask sammenligning viser store forskjeller internt i Skandinavia. I

Groruddalen eier de fleste sine egne boliger, mens det er omvendt i Rosengård. Gjengaktiviteten har minket i dalen, og en forutseende offentlig satsing har bidratt til langt bedre forutsetninger for trivsel og sameksistens enn i samfunnet på Sveriges sørspiss. Samtidig er det godt dokumentert at andelen etnisk norske i de fire bydelene som utgjør Groruddalen, har sunket de siste årene. Det er ikke bare hvite som flytter ut, men de er i overvekt. Det er flere mulige forklaringer på denne tendensen; faktum er i alle fall at Groruddalen, og ikke minst Alna år et tydeligere minoritetspreg for hvert år som går.

«Den globale landsby»

Den tidlige innflyttingen til Groruddalen kom gjerne fra indre Oslo og fra andre landsdeler. Fra 1980-årene begynte den å komme fra hele verden, og det gir derfor mening å snakke om en «global drabantby». Begrepet er direkte inspirert av Marshall McLuhans begrepet «den globale landsby», som første gang ble brukt i *The Gutenberg Galaxy* (1962). Boken dreide seg om endringer i massekommunikasjonsteknologi, spesielt overgangen fra trykksaker til radio og fjernsyn, og den fremsynte McLuhan så for seg en verden som var tett vevet sammen av global kommunikasjon. I sin neste bok, *Understanding Media* (1964) beskrev han kommunikasjonsmedier som forlengelser av de menneskelige sansene, og hevdet at teknologien gjorde det mulig å oppleve den andre siden av jordkloden som om den var nær oss. Kritikere mente at han undervurderte forskjellen mellom å oppleve for eksempel en krig via TV-skjermen, og å oppleve den fysiske, nært, på bakken. På den annen side er det ikke tvil om at kommunikasjonsrevolusjonen og informasjonssamfunnet har bidratt til at folk i større grad enn før krysser kontinenter og landegrensener.

Femti år etter at McLuhan første gang skrev om den globale landsbyen har vi, i og med den raske spredningen av internett, sett hvordan mennesker bosatt i Norge enkelt og daglig kan dyrke kontakter med slektninger og venner helt andre steder i verden. Den lynraske globaliseringen av kommunikasjon som har funnet sted de siste par tiårene, viser at McLuhans analyse på en del punkter var riktig. Samtidig er Groruddalen og Alna «global» på måter McLuhan ikke beskrev, nemlig gjennom migrasjon og fysisk mobilitet. Bydelen er dobbelt transnasjonal: En stor andel av innbyggerne deltar i forpliktende transnasjonale nettverk som muliggjøres av

elektronisk kommunikasjon, og samtidig er bydelens demografiske sammensetning et uttrykk for den omfattende etniske variasjonen som eksisterer i dagens europeiske og norske samfunn.

Bruken av kommunikasjonsteknologi har ikke medført redusert fysisk mobilitet. Relasjoner til slektninger langt borte har noen begrensninger som fysisk naboskap ikke har: Det kreves en ekstra innsats å holde nettverkene ved like når de er transnasjonale. Det blotte faktum at de fleste innvandrere pleier transnasjonale relasjoner til slektninger i andre land, samtidig som de deltar i det norske samfunnet, medfører med nødvendighet komplekse og sammensatte identiteter.

Dette gjelder imidlertid ikke bare for innvandrere og andre som pleier transnasjonale bånd. Hele den norske offentligheten kan være temmelig porøs. De danske Muhammed-karikaturene fra 2005, som senere ble trykt av enkelte norske medier, skapte jo ringvirkninger i mange land (se for eksempel Eide et.al. 2008). Et mindre kjent eksempel er en Muhammed-karikatur fra Adresseavisen som i 2008 via MMS nådde en ortodoks religiøs skole i de lovløse stammeområdene mellom Afghanistan og Pakistan, og førte til problemer for en norsk reporter som besøkte skolen (Eide 2009). Verdenssamfunnets medlemmer er vevd sammen på langt flere og mer uoversiktlige måter enn for to tiår siden. I tillegg til de kulturelle båndene McLuhan og andre har skrevet om, er dagens mennesker også sosialt forbundet på nye måter og ofte på tvers av nasjonale grenser. Dette gjelder som nevnt for mange av Groruddalens beboere.

Selv om dalen med sine fire bydeler på viktige områder skiller seg fra Rosengård, finnes det også likhetstrekk. Begge områdene befinner seg et stykke utenfor bysentrum, har høyere arbeidsledighet og lavere gjennomsnittsinntekt enn byen som helhet, og har en stor minoritetsbefolkning. En del av Groruddalens problemer er klassiske «sovebyproblemer» (se Vestels kapittel). Drabantbyer er først og fremst boområder; mange av innbyggerne arbeider og deltar i fritidsaktiviteter andre steder. Viktige kulturinstitusjoner som er en selvfølge i byer med langt mindre befolkning enn Groruddalen (130 000 innbyggere) mangler. Drabantbyen Fyllingsdalen i Bergen hadde i mange år sitt eget teater. Groruddalen har det ikke, og knapt noen kino eller eget konsertlokale. Alnaelven er ikke gravd fram, og det etterlyste lokket over E6 ved Furuset er utsatt på ubestemt tid. Dette er problemer lokale medier har skrevet om lenge. Men når opinionssterke fora utenfra skal sette

søkelys på drabantbyområder, er det en tendens til at selve befolkningen og dens sammensetning kommer i fokus, og problemene blir oversatt til «innvandringsproblemer». Når barnefamilier (både med etnisk norsk og annen bakgrunn) flytter ut av Groruddalen for å få barna sine i klasser med flere etnisk norske elever, handler dette trolig mer om klasse enn om etnisitet (se Morkens kapittel for en diskusjon av skolemobilitet). Noen signaliserer imidlertid at de flytter på grunn av et generelt dårlig miljø – det er for eksempel etnisk norske innbyggere opplever et svekket fellesskap og mindre kulturell intimitet enn de gjorde da det var flere som dem i nærmiljøet. Andre er imidlertid mer positive til det kulturelle mangfoldet, så det lar seg ikke gjøre å trekke noen entydig konklusjon.

Statistikken viser imidlertid at grunnlaget for frykten synker. På Furuset var antall tilfeller av kriminalitet i år 2000 ca. 1200, mens det i 2010 var om lag 400. Aktivt forebyggende arbeid fra politi og ungdomsarbeidere har gjort sitt, som integrerte deler av Grorudsatsingen. De ulike bydelene ser også en rekke initiativ nedenfra, gjennom ulike foreninger og løsere sammenslutninger, som bidrar til mer av en felles bo-identitet: festivaler, markering av spesielle dager, som FN-dagen med mer.

Multikulturalisme?

De sosiale problemene i Groruddalen blir i en del debatter direkte forbundet med «multikulturalisme». Dette begrepet, som først ble brukt i Canada på 1960-tallet, har mange konnotasjoner, og blir tolket på ganske forskjellige måter (se Eriksen 1993, Hall 1999, Vertovec & Wessendorf 2010, Lentin & Titley 2011, Bangstad 2012). Et lokalt eksempel på å gi mening til begrepet stammer fra FN-dagen i 2011, da 2000 mennesker på Stovner marsjerte for å markere avstand til den negative måten de føler de har blitt sett på, slik initiativtaker Neha Naveen uttrykte det. En av initiativtakerne sa dette til Akers Avis Groruddalen: «– Vi skal vise at vi tror på fremtiden sammen. Vi skal vise fram Stovner fra sitt aller beste, og den multikulturalisme som finnes her. Vi går i positivitetsmarsj for å vise at vi vil skape en fremtid sammen, forteller Åsmund Gylder i One People.» (28.10.11).

Mens ordet multikulturalisme av mange akademikere og skribenter er blitt tolket som en ideologi basert på ukritisk verdirelativisme som i sin tur kan bidra til

rasisme (en tidlig kritikk: Malik 1996), bruker initiativtakerne det her deskriptivt og positivt, også som uttrykk for en vilje til å leve sammen i fremtiden. Lentin og Titley ser den europeiske debatten om begrepet som et symptom på den nyere utviklingen, samt en ”mobiliseringsmetafor for et spektrum av politisk aversjon og rasisme som har blitt mer uttalt i Vest-Europa” (2011: 3). Dessuten har multikulturalisme i sentrale diskurser blitt en eufemisme for ”the muslimske problem” (2011: 37). Dels skyldes dette nok begrepets elastisitet, men også en vending bort fra andre faktorer som bidrar til å skape uro, for eksempel sosial ulikhet og diskriminering.

Gjennom tilknytning til ideologi (-isme) og en del overflatiske definisjoner, for eksempel den britiske skribenten Yasmin Alibhai-Browns tre S-er (sarier, samosaer og «steel drums», se Kymlicka 2010: 33), har multikulturalisme fått et vekselvis dystert eller parodisk innhold, som har satt seg i deler av offentligheten. Men den kjente britiske sosiologen Anthony Giddens, som henviser til sitt eget hjemland i artikkelen «Misforståelser om multikulturalismen», tar klart avstand fra ideen om at denne -ismen skulle bety at ulike kulturelle og etniske grupper ble overlatt til seg selv og kunne gjøre akkurat som de ville. I Canada, som de fleste andre steder, viser multikulturalisme til en form for «enhet i mangfold» (2006).^[3]

Ordet er imidlertid omstridt av flere årsaker. For det første har kritikere av multikulturalismen (f.eks. Eriksen 1993, 2001) hevdet at det er uegnet som deskriptivt begrep, ettersom det er formulert som en *isme*, altså en normativ overbevisning. (*Multikulturalitet* kunne her fungere som erstatning.) For det andre kan begrepet gi inntrykk av at komplekse samfunn består av flere kulturer, som hver for seg er relativt avgrensede og homogene innad, noe som stemmer dårlig med virkeligheten, der *hybriditet*, altså blanding, er lettere å få øye på enn renhet.

Ettersom ordet multikulturalisme har fått en negativ klang i de fleste europeiske land, har stadig flere begynt å snakke om *kulturelt mangfold (diversity)* i stedet. I tråd med dette slår Steve Vertovec og Susanne Wessendorf i en artikkelsamling om «multikulturalismens kriser» i dagens Europa (2011) fast at om multikulturalisme har fått mye dårlig presse i senere tid, fortsetter *praksis* omtrent som før, men nå i økende grad under merkelappen «mangfold».

Dette begrepet tar ikke stilling til spørsmålet om hvilke grupper som eksisterer i et samfunn, og åpner muligheten for at individet selv kan velge tilhørighet, mens en vanlig tolkning av begrepet multikulturalisme er at den slår fast at samfunnet består

av flere (multi) kulturer. På den annen side er det ikke gitt at denne definisjonen avviser hybriditet, endring og forhandlinger, slik eksemplet fra Stovner demonstrerer.

Diskusjonen om forholdet mellom enhet og mangfold, en uavvendelig del av livet i et komplekst samfunn, kan ta mange former, som når ansatte og brukere forhandler om hvordan samhandlingen i en barnehage skal være (se Erstads kapittel). Er det god tone å snakke punjabi i en forsamling der dette språket ikke blir forstått av andre foreldre? Er det på den annen side et krenking av foreldrenes frihet hvis en griper inn overfor folk som åpenbart har behov for å samtale på sitt morsmål? Vil en liberal førskolelærer som ser gjennom fingrene med artikulering av fremmedspråk i en setting der et av hovedformålene er å lære norsk, kunne sortere under rubrikken multikulturalist?

Alle = groruddøler?

I Norge har ordet «rase» i stor grad blitt erstattet med etnisitet, og optimistiske aktører har hevdet at elever og lærere i skoler som er sterkt mangfoldspreget, er blitt «fargeblinde». Men stemmer dette? At daglig omgang med andre unge med ulike bakgrunner vil gjøre mange mindre opptatt av hudfarge og mer opptatt av individer og personlighet, er svært sannsynlig. Samtidig spiller foreldres innflytelse, medievirkeligheten og andre sider ved storsamfunnet, en rolle for den enkeltes navigering i hverdagslivet. Som Mari Rysst demonstrerer i sitt kapittel, er ikke elever i barneskolen videre fargeblinde. På den annen side tyder lite på at systematisk mobbing på bakgrunn av hudfarge er særlig utbredt. Og kanskje er nettopp det at flere lett roper «rasist» et eksempel på rollen så vel egne erfaringer (med diskriminering og rasisme) som diskurser i storsamfunnet kan spille.

En av de viktige, store diskursene i «det nye Norge» er at mangfold styrker nasjonen, at et fargerikt fellesskap kan fungere. Den var sterk etter 22. juli, men konkurrerte med innvandringskritiske diskurser, der deler av en uuttalt forklaring på terroren ble sagt å være en multikulturalisme som var gått for langt. Men blant mangfoldstilhengerne kan to strategier skimtes i ulike sider ved Groruddalens dagligliv. Den ene er basert på synliggjøring: Se her, hvor godt mangfoldet fungerer! Det er ingen mangel på Alibhai-Browns tre s-er (se over) i de mange

kulturarrangementene som foregår i Groruddalen, ikke minst i bydel Alna. Det trenger ikke bety overflatesminke på en dystre virkelighet. Å dele mat har til alle tider vært en måte å bli nærmere kjent på, og kulturfeltet er en arena for samvær på tvers av reelle og mer konstruerte forskjeller.

Men en annen strategi – mindre prangende – er den som består i alminneliggjøring, der etnisitet ikke blir tillagt vekt, men der alle i Groruddalen blir groruddøler. Klarest ser en kanskje dette i lokalmedienes sportsdekning, der «alle skal med» ser ut til å være en rettesnor (Fossum 2012), og der et ungt fotballtalent ikke er mindre norsk fordi om han eller hun har somalisk eller iransk bakgrunn. Denne holdningen kommer også til uttrykk i utsagn fra en Furuset-veteran i Beate Sollis kapittel. Hun omtaler den nye Ahmadiyya-moskeen som ruver godt i landskapet nær Furuset senter, og menighetsmedlemmene med at «de er jo vanlige folk» - underforstått som andre religiøse. På den annen side bidrar informanten med et snev av nostalgi. Før tilhørte hun et miljø, på det gamle Furuset. Slik føler hun det ikke lenger.

Sted som hovedfokus

Denne boken gir noen empiriske bidrag til debattene vi nå kort har skissert, om flerkulturalitet, friksjon og fellesskap, om klasse og etnisitet, og om å leve i et bymiljø der veien blir til mens man går fordi den felles fortiden er kort og fremtiden lengre. Boken gir både overblikk og dypdykk: De to første kapitlene, skrevet av Thomas Hylland Eriksen og Viggo Vestel, presenterer både en rekke objektive trekk ved Alna og Groruddalen, plasserer dalen i Oslos og Norges historie og geografi, og omtaler en del problemløsende og miljøskapende tiltak som er iverksatt både i offentlig sektor og frivillighetssektoren.

De senere kapitlene tar opp ulike sfærer eller arenaer: Ida Erstad skriver om samhandling og kommunikasjon i en barnehage, mens både Mari Rysst og Ingvild Endestad skriver om skolen fra et antropologisk perspektiv. Ivar Morken skriver også om skolen, men fra en annen metodisk innfallsvinkel, og hans problemstilling dreier seg om skolebytte. Monika Rosten, som forsker på unge voksne og deres livssituasjon (og ikke minst deres fremtidsplaner), beskriver et ungdomsmiljø, mens Kelly McKowen presenterer et initiativ som tar sikte på å skape lokal forankring og

stolthet. Anders Høgmoens fotoessay fyller ut bildet med andre midler, og viser både forandring og kontinuitet i bydelen.

Ingebjørg Eikenes gir et overblikk over feltet McKowen beskriver innenfra, ved å vise både kontinuitet og endring i lokalt foreningsliv på Furuset over tid. De tre neste kapitlene tar opp det religiøse feltet: Lill Vramo beskriver sikhenes tilpasning i Norge, Beate Solli skriver om den nye Ahmaddiya-moskeen på Furuset og lokalbefolkningens syn på den, og Anne Hege Grung beskriver det religiøse feltet på mer allment grunnlag, men særlig med utgangspunkt i kirken. Endelig viser Elisabeth Eide hvordan et statsrådsbesøk i et av de mest mangfoldige områdene i dalen, kan bli framstilt ytterst ulikt i lokalpresse og riksmidier. Underveis er det lagt inn noen pustepauser i form av korte livshistorier fra mennesker som lenge har bodd i bydelen, men med forskjellig utgangspunkt – en urinnvåner, et par etnisk norske innflyttere og noen innvandrere. De er hentet fra historikeren Per Jostein Vangs masteroppgave.

Forskningsprosjektet som denne boken springer ut av, «Alna-prosjektet», er finansiert av Norges Forskningsråd og har stedstilhørighet som hovedfokus. I stedet for å dele opp samfunnet i etniske grupper eller klasser, er søkelyset primært på *stedet*, på den konkrete drabantbyen, som arena. Selvfølgelig kommer både etnisitet, kjønn og klasse inn underveis, men inngangsverdien er sted. Spørsmålet vi reiser, er ganske enkelt hva som skal til for å skape tilhørighet og bidra til identitet på et mangfoldig sted preget av gjennomtrekk og mobilitet, og hvilke faktorer som motvirker en slik tilhørighet.

Vi forskere ...

Til slutt må vi si et par ord om et grunnleggende problem i prosjekter av denne typen, nemlig forskerens dobbeltrolle som observatør og samfunnsdeltager. Han eller hun bringer uvegerlig sine egne interesser og verdier til torgs i sin forskning. Selv det mest nøkterne prosjekt blir uvegerlig vinklet gjennom problemstillingene som tas opp og metodene som brukes. Ingen samfunnsforskning er hundre prosent verdinøytral. Likevel er det uten tvil riktig at minoritetsforskningen har vært preget av normative problemstillinger i større grad enn mye annen samfunnsforskning. Feltet er voldsomt politisert, og invaderes av massemediale debatter og nyhetsoppslag i den grad at det legges press på forskerne om at de skal forholde seg aktivt til medieskapte

problemstillinger og «mene» noe (altså trekke normative slutninger) om feltet de forsker på. Dette er de ikke alltid egnet til; gode forskere er ikke nødvendigvis kompetente synsere.

På denne bakgrunn må det slås fast at verdivurderinger, implisitte eller eksplisitte, er vanskelige (umulige?) å unngå i samfunnsforskningen, men at bidragsyterne til denne boken ikke har latt seg styre av politikernes kjepphester eller massemediale vinklinger på virkeligheten. Derfor fremstår livet i Groruddalen i denne boken som noe annerledes enn inntrykkene man får gjennom massemediene – og formodentlig mer gjenkjennelige for de som bor i dalen.

Referanser

Bangstad, Sindre (2012) Multikulturalismen og dens kritikere. I Bente Puntervold Bø, red.: *Multikulturell teori og flerkulturelle praksiser*. Oslo: Abstrakt.

Eide, Elisabeth, Risto Kunelius & Angela Phillips (red. 2008). *Transnational Media Events. The Mohammed Cartoons and the Imagined Clash of Civilizations*. Göteborg: Nordicom

Eide, Elisabeth (2009) Global Divides and Transnational Media Literacy. I *Nordicom Review. Jubilee Issue*, s. 151-162. Göteborg: Nordicom

Eriksen, Thomas Hylland (1993) *Kulturterrorismen: En kritikk av tanken om kulturell renhet*. Oslo: Spartacus.

– (2001) Between Universalism and Relativism: A Critique of the UNESCO Concept of Culture. I J. Cowan, M.B. Dembour og R. A. Wilson, red.: *Culture and Rights: Anthropological Perspectives*, s. 127–148. Cambridge: Cambridge University Press.

Fossum, Martin L (2012) *Akers Avis Groruddalen. 50 år som identitetsbygger i Groruddalen*. Masteroppgave i journalistikk. Universitetet i Oslo.

Giddens, Anthony (2006) Misunderstanding Multiculturalism. I *The Guardian* 14.10.2006. London: The Guardian

Hall, Stuart (2000) Conclusion: The multi-cultural question. I Barnor Hesse, red.: *Un/settled Multiculturalisms: Diasporas, Entanglements, Transruptions*, s. 209–241. London: Zed.

Kymlicka, Will (2010) The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accommodation in diverse societies. I Vertovec, S & Susanne Wessendorf (red.) *The Multiculturalism Backlash. European Discourses, Policies and Practices*, s 32-50. London: Routledge

Lentin, A & Gavan Titley (2011) *The Crisis of Multiculturalism. Racism in a Neoliberal Age*. London: Zed Books

Malik, Kenan (1996) *The Meaning of Race*. London: Macmillan

McLuhan, Marshall (2011 [1962]) *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto: Toronto University Press.

— (1987 [1964]): *Understanding Media. The Extensions of Man*. London: Ark Publishers

Vertovec, Steven og Susanne Wessendorf, red. (2010) *The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies and Practices*. London: Routledge.